

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТА МЕТОДИКА НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ ЗАСОБАМИ НАРОДНОПІСЕННОЇ ТВОРЧОСТІ**

9. Rusova, S. (1996). Doshkilne vykhovannia [Preschool education]. *Rusova S. Selected Pedagogical Works*. Kyiv, pp. 34–184. [in Ukrainian].

10. Rusova, S. (1996). Natsionalizatsiia shkoly [Nationalization of the school]. *Rusova S. Selected Pedagogical Works*. Kyiv, p. 296. [in Ukrainian].

11. Rusova, S. (1997). Vybrani pedahohichni tvory [Selected Pedagogical Works]. Book 2. in order. E. I. Kovalenko; ed., preface, adj. E. I. Kovalenko, I. M. Pinchuk. Kyiv, 320 p. [in Ukrainian].

12. Frolova, O. (2006). Poniattia natsionalnoho vykhovannia u filosofskskoosvitnomu vchenni S. Rusovoi [The concept of national education in the philosophical doctrine of S. Rusova]. *Ukrainian Studies*. No. 3. pp. 122–126. [in Ukrainian].

13. Yahupov, V. A. (2002). Rozvytok pedahohiky v Ukraini. Sofiia Rusova i doshkilne vykhovannia [Development of pedagogy in Ukraine]. *Yagupov V. A. Sofia Rusova and preschool education*. Kyiv, 560 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.06.2020

УДК 37.035.6:784.4

DOI:

Оксана Крусь, старший викладач
кафедри історії, теорії музики та методики музичного виховання
Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТА МЕТОДИКА НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ ЗАСОБАМИ НАРОДНОПІСЕННОЇ ТВОРЧОСТІ**

У статті виокремлені педагогічні принципи; із їхнім дотриманням визначений комплекс педагогічних умов, який передбачає: насичення національно-орієнтованим змістом на основі регіональної народнописенної творчості стрижневих дисциплін музично-педагогічної підготовки; мотивування до оволодіння регіональним музичним фольклором; організацію музично-пізнавальної, музично-педагогічної і виконавської творчості студентів-музикантів на практико-діяльній основі в єдності аудиторної і позааудиторної діяльності. Для ефективної реалізації педагогічних умов запропоновані поетапно впроваджені форми й методи опанування дисциплін. У результаті розроблена методика національного виховання майбутніх учителів музики засобами народнописенної творчості з актуалізацією краєзнавчого аспекту в єдності форм і методів, які зорієнтовані на реалізацію кожної педагогічної умови та спираються на засвоєння змісту фахових музичних дисциплін.

Ключові слова: національне виховання; народнописенна творчість; регіональний музичний фольклор; педагогічні умови та методика національного виховання.

Табл. 1. Літ. 7.

Oksana Krus, Senior Lecturer of the History, Theory of Music and
Methodics of Musical Education Department of the
Institute of Arts, Rivne State Humanitarian University

**PEDAGOGICAL CONDITIONS AND METHODICS OF NATIONAL BRINGING UP THE
FUTURE MUSIC TEACHERS BY MEANS OF FOLK-SONG CREATIVITY**

The article deals with the methodical bases of national upbringing of future music teachers by means of folk-song creativity in the process of acquiring the professional disciplines of music-pedagogical preparation. In particular, the pedagogical principles (cultural conformity, purposefulness of the educational process, pedagogical expediency, orientation of students towards future pedagogical creativity, variability of the pedagogical interaction process, purposeful motivation to acquiring folk-song creativity, intercultural tolerance, prompting to practical activity) are highlighted; with their observance is determined the complex of pedagogical conditions, that foresees satiation by nationally oriented content of pivotal professional disciplines (“History of Music”, “Ukrainian Musical Folklore”, “Methodics of Musical Education”, “Voice Staging”, “School Song Repertoire”) on the basis of regional folk-song creativity, motivation to acquiring regional musical folklore, organization of music-cognitive, music-pedagogical and performing creativity of students-musicians on practical-activity basis in unity of classroom and extracurricular activities. For effective realization of pedagogical conditions the stage-by-stage inculcated (at the value-orientational, informative-storage, creativity-activity and reflective stages) forms and methods of acquiring musical disciplines are offered. As a result, a methodics of the national bringing up future music teachers by means of folk-song creativity with the actualization of the local lore aspect is developed in the unity of forms and methods

that are oriented to the implementation of each pedagogical condition and based on the assimilation of the content of professional music disciplines.

Keywords: *national bringing up; folk-song creativity; regional musical folklore; pedagogical conditions and methods of national bringing up.*

Постановка проблеми. Поступ України в соціально-економічному розвитку, її місце у міжнародному співтоваристві в умовах зовнішніх загроз і внутрішньої нестабільності, – усе це актуалізує проблему національного виховання молоді, покликаної самовіддано трудитись в ім'я найвищих духовних інтересів своєї Вітчизни та всього українського народу.

Неабияке значення в цьому процесі має послідовне втілення національної ідеї, котра є фундаментальним чинником державотворення, квінтесенцією духовних інтересів нації та її соціально-політичних устремлень [4].

Нині зростає увага до національно-патріотичного виховання молоді [2, 8]. Важливу роль відіграють національно-культурні надбання, які є дзеркалом національного життя, носіями самобутньої культури народу, їхнє введення до контексту завдань професійної підготовки майбутнього фахівця через осмислення зв'язків регіонального, локального та загальноукраїнського контекстів, створення умов для розкриття творчих здібностей кожного студента-майбутнього вчителя музики.

Особливо дієвими й перевіреними практикою засобами національного виховання особистості є народнопісенна творчість і її невід'ємний складник регіональний музичний фольклор як органічний витвір народного духу. Історична тяглість впливу української народнопісенної творчості, і зокрема музичного фольклору “малої батьківщини”, на національне виховання виставляє їх як історичний фундамент, що поряд з іншими чинниками забезпечує самозбереження українського народу та не втрачає актуальності нині.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Теоретичний фундамент національного виховання й дотичних до цього проблем закладений працями вітчизняних та зарубіжних філософів і педагогів, психологів, діячів освіти й культури (Р. Бенедикт, Г. Ващенко, В.М. Вундт, М. Гоголь, Б. Грінченко, М. Драгоманов, Ф. Колесса, М. Костомаров, М. Лацарус, К. Леві-Строс, М. Лисенко, І. Нечуй-Левицький, І. Огієнко, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Й.-Г. Фіхте, І. Франко, Леся Українка, Т. Шевченко, О. Шпенглер, Г. Штейнталь та ін.). У сучасних дослідженнях зазначена проблема розглядається у філософсько-естетичному (І. Зязюн, С. Кримський, П. Саух та ін.), психолого-педагогічному (І. Бех, І. Бичко,

Ю. Бромлей, І. Вирост, О. Вишневський, Ю. Руденко, О. Сухомлинська, К. Чорна та ін.), мистецько-педагогічному (Т. Анікіна, С. Горбенко, В. Іванов, Ю. Мандрик, Р. Осипець, О. Отич, Л. Стрюк, Л. Філіпенко, Г. Яківчук та ін.), мистецтвознавчо-фольклористичному (В. Давидок, А. Іваницький, О. Ошуркевич та ін.) аспектах. Питання використання народнопісенної творчості в різноаспектному вихованні майбутнього вчителя, зокрема – учителя мистецтва й учителя музичного мистецтва, також була предметом розгляду вчених (Е. Абдулін, О. Апраксіна, Л. Коваль, С. Мельничук, Р. Осипець, В. Ражников, О. Рудницька, Г. Падалка, Л. Хлебникова, Г. Яківчук та ін.), чії праці привертають увагу до ролі вчителя музики в духовному та естетичному становленні учнівської та студентської молоді, порушуючи проблему змісту й методики підготовки вчителя до педагогічної творчості.

Однак, дана проблема вивчалась, передусім, у загальному плані використання можливостей пісенного фольклору (за винятком незначної низки праць [3; 5; 6; 7]). Досі поза увагою продовжує залишатись краєзнавчий ракурс розгляду потенціалу народнопісенної творчості у впливі на особистість. Малодосліджена також проекція опанування майбутнім учителем музики народнопісенної творчості не лише як феномену культури загалом, а і його впливу на особистість. Не виокремлюється в цьому плані виховний потенціал фахових музичних дисциплін; натомість увага дослідників і практиків вищої музичної та мистецької освіти, здебільшого, зосереджується на позааудиторній діяльності студентів-музикантів як заходах відповідної тематики.

Мета статті – висвітлити методичну модель національного виховання майбутніх учителів музики засобами народнопісенної творчості, у центрі якої – створення педагогічних умов у єдності з формами й методами, що спираються на засвоєння змісту фахових музичних дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Обґрунтуванню педагогічних умов національного виховання майбутніх учителів музики має передувати виокремлення педагогічних принципів, дотримання яких пріоритетно забезпечить ефективність виховного процесу. На підставі теоретичного та емпіричного аналізу сформулюємо ці принципи як домінуючі в контексті національного виховання із

застосуванням засобів народнопісенної творчості. Такими принципами є:

- *принцип культуровідповідності*. Дотримання цього педагогічного принципу означає нерозривність особистісного й професійного становлення педагога-музиканта з культурними надбаннями свого народу. Це, зокрема, безпосередньо стосується проблеми національного виховання на основі музичного фольклору. Дотримання принципу культуровідповідності також передбачає пріоритетність вектора на всебічне пізнання регіонального фольклору, тобто народного мистецтва рідного краю або ж місця проживання, причому як складника мистецтва України; водночас дотримання цього принципу означає невід'ємність національного виховання від опанування як народної творчості, так і досягнень академічного та інших сфер національного мистецтва; дотримання принципу культуровідповідності невід'ємне від націленості освітнього процесу на формування ціннісної позиції стосовно народнопісенної творчості. Важливо також, що дотримання принципу культуровідповідності покликане забезпечувати формування національної свідомості через практичну діяльність не лише на основі засобів народної пісні, а й на входженні в безмежжя світових мистецьких надбань, при якому визріває та утверджується усвідомлення визначної ролі рідної національної культури, тобто виховується гордість за неї, формується відчуття причетності до процесів, що її стосуються.

У такий спосіб, принцип культуровідповідності можемо вважати *стрижневим*, оскільки очевидно, що його дія пронизує інші педагогічні принципи, а саме:

- *цілеспрямованості освітнього процесу*. Його дотримання в контексті статті означає обпирання на здобутки народної педагогіки в пізнанні народнопісенної творчості; причому враховується єдність традицій і новаторства в пізнанні пісенного фольклору; це забезпечує його рефлексію студентами як завжди сучасного феномену, що має прадавнє коріння, але безперервно розвивається й оновлюється;

- *педагогічної доцільності*. Дотримання цього принципу означає ґрунтовне засвоєння фахових дисциплін музично-педагогічної підготовки, в які обов'язково включається музичний матеріал, пов'язаний у тій чи іншій мірі з піснею; передбачено, що освоєння такого матеріалу здійснюється невід'ємно від уваги і викладачів, і студентів-майбутніх учителів музики до усвідомлення та реалізації педагогічного потенціалу народнопісенної творчості;

- *спрямування студентів на майбутню педагогічну творчість*, який впливає з попередньо сформульованого принципу педагогічної доцільності і дотримання якого означає, що опанування народнопісенного матеріалу відбувається одночасно з удосконаленням музикантської майстерності студента (виконавської, музично-теоретичної, лекторської, науково-дослідницької тощо) та визначенням методичних підвалів застосування засобів народнопісенної творчості, зокрема – конкретних композиторських творів або власне народної пісні, у різних формах роботи з майбутніми учнями;

- *варіативності процесу педагогічної взаємодії*. Дотримання цього принципу передбачає гнучку взаємодію суб'єктів освітнього процесу, що набуває особистісно зорієнтованої підготовки майбутніх учителів музики; із дотримання цього принципу враховуються індивідуальні схильності й здібності, інтереси та уподобання кожного, наприклад, щодо вибору репертуару для виконання, залучення його під час дозвілля тощо; здійснюється обпирання на діалогічне спілкування суб'єктів;

- *цілеспрямованої мотивації в опануванні народнопісенної творчості*. Він є необхідний з погляду утворення позитивної установки на сприйняття різножанрового народнопісенного матеріалу, забезпечення емоційності його прийняття та привласнення як особистісної цінності;

- *міжкультурної толерантності*, дотримання якого націлює суб'єктів процесу національного виховання на повагу до цінностей і надбань усіх інших національних культур світу, визнання їхньої самоцінності, на об'єктивність оцінювання та неупереджене ставлення до специфічних особливостей;

- *спонукання до діяльнійно-практичної активності*, дотримання якого означає, що формування національної самосвідомості суб'єктів освітнього процесу відбувається через і на основі їхньої діяльності зі всебічного опанування народнопісенного матеріалу в різних взаємообумовлених видах діяльності – сприйманні, аналізі-інтерпретації, виконавстві, дослідницькому й методичному пошуку, практичній апробації, популяризаторській, лекційній і концертній діяльності, підготовці й написанні наукових і методичних матеріалів тощо. Цей принцип передусім тісно пов'язаний із принципом цілеспрямованої мотивації студентів-музикантів до такої діяльності.

Далі сформулюємо комплекс педагогічних

умов, реалізація яких із залученням конкретних форм і методів опанування музичних дисциплін забезпечить ефективність національного виховання з дотриманням виокремлених педагогічних принципів. Такими *педагогічними умовами* є:

1) насичення національно орієнтованим змістом на основі регіональної народнопісенної творчості стрижневих фахових дисциплін, які охоплюють музично-теоретичну й музично-методичну підготовку майбутніх учителів музики, а також виконавські аспекти оволодіння ними фахом;

2) мотивація майбутніх учителів музики до оволодіння регіональним фольклором, що складатиме основу їхнього національного виховання через занурення у вітчизняну народнопісенну творчість. Суть цієї умови полягає в пріоритетній опорі на регіональний музичний фольклор; у свою чергу, виокремлення краєзнавчого аспекту відбувається в гармонійному поєднанні із загальнонаціональною концепцією виховання;

3) організація музично-пізнавальної, музично-педагогічної і виконавської творчості студентів як майбутніх учителів музики на практико-діяльній основі в єдності аудиторної і позааудиторної діяльності. Реалізація цієї умови має оптимізувати емоційне переживання здобутих теоретичних знань народнопісенного матеріалу рідного краю та методичних умінь щодо введення їх у майбутню педагогічну творчість із подальшим спонуканням до їхньої рефлексії.

Оскільки реалізація другої й третьої умов невід’ємна від опанування конкретних фахових музичних дисциплін відповідно до *першої педагогічної умови*, позиціонуємо першу педагогічну умову як вихідну. Але в комплексі всі умови, де друга й третя впливають і підтримують першу, спрацьовують на створення національно орієнтованого виховного середовища, яке через активізацію позитивно вмотивованої діяльності суб’єктів у відповідь посилює дію кожної педагогічної умови та забезпечує підвищення рівності національної вихованості майбутніх учителів музики за допомогою опанування народнопісенної творчості як важливого засобу процесу національного виховання. Тобто створення у процесі фахової підготовки студента-музиканта *національно орієнтованого виховного середовища* позиціонуємо як *інтегральну педагогічну умову*.

При цьому спираємось на визначення, сформульоване Т. Алексєнко [1, 95], яка вважає, що виховне середовище – це середовище

безпосереднього й опосередкованого впливу на особистість, воно діє на макрорівні, а також “сукупність об’єктивних і суб’єктивних факторів, що створює умови життєдіяльності особистості, передачі їй суспільно-історичного досвіду людства і національної культури” [1, 95]. Слушною вважаємо думку вченої стосовно гнучкості феномену “середовище” як конкретного середовища, так і їхньої сукупності як цілісної системи “взаємопов’язаних компонентів виховного впливу на особистість” [1, 96].

Зрозуміло, суб’єктами такого національно орієнтованого виховного середовища є студенти-музиканти – майбутні вчителі музики та викладачі фахових музичних дисциплін. До створення та функціонування такого середовища долучаються за необхідністю й представники зовнішнього культурного середовища, тобто закладів культури й мистецтв, інших установ і організацій, чия діяльність є дотичною до дослідження або виконання фольклору.

Реалізація зазначеного комплексу педагогічних умов відбувається через такі форми й методи, які спрямовуються на збагачення, удосконалення кожного компонента національної вихованості майбутніх учителів музики (когнітивного, емоційно-ціннісного, поведінково-діяльнісного) як цілісного феномену в контексті застосування засобів народнопісенної творчості.

Зазначимо: у процесі фахової підготовки майбутні вчителі музики опановують цикли профільних дисциплін *музично-теоретичного, музично-виконавського і музично-методичного спрямувань*.

Курсами *музично-теоретичної підготовки*, які доцільно виокремити для оптимального засвоєння української народнопісенної творчості як опорні, є “Історія музики”, один із розділів якого присвячений історії вітчизняного музичного мистецтва, і “Український музичний фольклор”.

Як дисципліна *музично-методичної підготовки* виокремлюється “Методика музичного виховання”, що спрямована на оволодіння майбутніми вчителями усіма закономірностями виховного процесу в закладах загальної середньої освіти на уроках мистецтва (музичного мистецтва) та в позаурочний час, зокрема – в організації заходів мистецького змісту, серед яких є заходи безпосередньо спрямовані на національне виховання майбутніх учнів, причому насамперед – через залучення їх до народнопісенної творчості в різних формах пізнання.

Логічно, що серед *музично-виконавських дисциплін*, якими є, наприклад, гра на музичному інструменті, диригування, ансамблеве виконавство

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТА МЕТОДИКА НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ ЗАСОБАМИ НАРОДНОПІСЕННОЇ ТВОРЧОСТІ**

тощо, в контексті засобів української народнопісенної творчості виокремлюється предмет “Постановка голосу”.

На перетині музично-методичних і музично-виконавських дисциплін міститься курс “Шкільний пісенний репертуар”, який передбачає безпосереднє оволодіння народнопісенним репертуаром для учнів різного віку.

Зазначимо, що запропонований у статті краєзнавчий аспект національного виховання передбачає звернення до народнопісенного матеріалу конкретного регіону. Тобто суть методики полягає в тому, що в опанування студентами зазначених курсів крім суто музично-змістового складника доцільно інкрустовано зміст загальнофілософський та історичний, а також психолого-педагогічний (у контексті національного виховання), що буде спрямовувати пізнання змісту курсів у двох площинах:

- у напрямі пробудження потреби рефлексії їхнього змісту в національно-виховному контексті, зокрема – саморефлексії у цьому напрямі;

- у напрямі рефлексії змісту зазначеного комплексу дисциплін щодо майбутньої педагогічної діяльності, тобто навчання музики учнів, спрямоване вже на їхнє національно орієнтоване виховання із застосуванням засобів української народнопісенної творчості.

У такий спосіб у кожному дисципліну впроваджено свої форми й методи освоєння фольклору, зокрема – регіональної народнопісенної творчості, через набуття знань про пісню певної місцевості, залучення поширених там творів до репертуару у пізнавальній, виконавській і науково-дослідницькій діяльності майбутніх учителів музики.

При цьому освітній процес вибудовується в такий спосіб, щоби ці форми й методи в засвоєнні

Таблиця 1.

Збагачення змісту музично-педагогічної освіти цінностями української народнопісенної культури

Завдання	Вид діяльності	Форми	Методи
Ціннісно-орієнтаційний етап			
Мотивація студентів-музикантів до народнопісенної творчості (фольклору) через наповнення змісту музично-педагогічних дисциплін цінностями української народнопісенної культури	<i>Навчально-пізнавальна</i>	Диспут, музичні тематичні вечори, творчі проекти-зустрічі, залучення студентів до науково-пошукової роботи за відповідною тематикою, розробка анотацій	Метод творчого аналізу, художнє милування, ілюстрація, презентація, заохочення
Інформаційно-накопичувальний етап			
Оволодіння майбутніми учителями музики методикою музичного виховання в учнів любові й поваги до надбань української народнопісенної культури шляхом актуалізації краєзнавчого аспекту її пізнання	<i>Методична</i>	Лекції, семінари, практичні заняття, бесіди-дискусії, екскурсій-експедиції, перегляд кіно-та телефільмів, Self-презентації, педагогічна практика (підготовка уроків та заходів позаурочної діяльності школярів)	Художній аналіз, метод естетичного занурення, пошуковий метод, слуховий метод, метод демонстрації
Творчо-діяльнісний етап			
Активне залучення студентів до використання української народнопісенної творчості в позааудиторний час із метою відтворення репрезентації української народнопісенної культури	<i>Виконавська</i>	Творчі вечори, виставки-ярмарки, музичні передачі	Самостійне вивчення творів, обговорення особливостей виконання регіональних поспівок, аналіз народних пісень, порівняння музичних творів, художньої обробки (аранжування)
Рефлексивний етап			
Виявлення результативності освітнього процесу	<i>Методична</i>	Полілог, дискусія, тести, творчі завдання	Спонування до самооцінювання, взаємооцінювання

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТА МЕТОДИКА НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ ЗАСОБАМИ НАРОДНОПІСЕННОЇ ТВОРЧОСТІ**

змісту кожної дисципліни враховували реалізацію педагогічних умов поетапно – на ціннісно-орієнтаційному, інформаційно-накопичувальному, творчо-діяльнісному і рефлексивному етапах (табл. 1). Це дозволить забезпечити послідовне залучення майбутніх учителів музики до навчально-пізнавальної, методичної, виконавської, дослідницької діяльності зі всебічного освоєння духовних скарбів українського народу та професійних навичок їхнього відтворення й популяризації.

Висновки. Доведено, що народнопісенна творчість і її невід’ємний складник регіональний музичний фольклор є ефективними засобами національного виховання. З’ясована потреба поставити завдання у підготовці майбутнього вчителя музики більшої системності при вивченні народнопісенної творчості, актуалізованої на регіонально-краєзнавчому аспекті, а отже, наситити виховним компонентом зміст фахових дисциплін, які б комплексно охоплювали музикознавчу й виконавську підготовку студента-музиканта та озброювали його відповідним методичним інструментарієм. Для цього окреслені необхідні й достатні педагогічні умови, а також форми й методи, які доцільно використовувати під час опанування музичних дисциплін. Крім того, у подальшому дослідженні проблеми на сучасному етапі перспективним вважаємо розроблення методичних засад національного виховання вчителів музики й мистецтва в міжкультурному напрямі, а також способів опанування студентами інших видів фольклору (танцювального, театрального та ін.) поряд із регіональною народнопісенною творчістю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексєєнко Т.Ф. Виховне середовище. *Енциклопедія освіти* / Акад. пед. наук України; гол. ред. В.Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 95–96.
2. Бех І.Д. Виховання особистості. Київ: Либідь, 2003. *Кн. 1. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади*. 278 с.
3. Горбенко С.С. Крос-культурна домінанта гуманістичного виховання особистості засобами музики. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2016. Вип. 4. С. 56–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDUP_2016_4_13
4. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді (Наказ МОН України від 16.06.2015 р. № 641). URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/
5. Руденко Ю. Виховувати патріотів-державотворців. *Націоналістичний портал*. 16 жовтня 2015 р. URL: <http://ukrnationalism.com/publications/1635-vykhovuvaty-patriotiv-derzhavotvortsiv.html>
6. Ушинський К. Про народність у громадському вихованні. *Вибрані педагогічні твори: у 2-х т.* Т. 1. Київ: Рад. школа, 1983. С. 43–121.
7. Франко І. Одвертий лист до української галицької молоді. *Зібр. творів: у 50-ти т.* Київ: Наук. думка, 1976-1986. Т. 45. С. 401–407.

REFERENCES

1. Aliexsieienko, T.F. (2008). *Vykhovne seredovyshche* [Educational environment]. Encyclopedia of Education. Kyiv: Yurinkom Inter Publ., pp. 95–96. [in Ukrainian].
2. Bekh, I.D. (2003). *Vykhovannia osobystosti* [Personal education]. Kyiv: Lybid Publ. Book 1. Personally oriented approach: theoretical and technological principles, 278 p. [in Ukrainian].
3. Horbenko, S.S. (2016). *Kros-kulturna dominanta humanistychnoho vykhovannia osobystosti zasobamy muzyky* [Cross-cultural dominance of humanistic education of personality by means of music]. Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University. Pedagogical Sciences, Vol. 4, pp. 56–60. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDUP_2016_4_13. [in Ukrainian].
4. *Kontseptsiiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei i molodi* [Concept of national patriotic upbringing of children and youth] (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 641 of June 16, 2015). Available at: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/. [in Ukrainian].
5. Rudenko, Yu. (2015). *Vykhovuvaty patriotiv-derzhavotvortsiv* [To educate patriots-statesmen]. Nationalist portal. October 16, 2015. Available at: <http://ukrnationalism.com/publications/1635-vykhovuvaty-patriotiv-derzhavotvortsiv.html>. [in Ukrainian].
6. Ushynskiy, K. (1983). *Pro narodnist u hromadskomu vykhovanni* [About nationality in civil education]. Selected pedagogical works in 2 volumes. Vol. 1. Kyiv: Rad. shkola Publ., pp. 43–121. [in Ukrainian].
7. Franko, I. (1976-1986). *Odvertiy lyst do ukrainskoi halytskoi molodezhi* [Frank letter to ukrainian galician youth]. Collected works in 50 volumes. Kyiv: Nauk. dumka Publ., Vol. 45, pp. 401–407. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 02.06.2020